

BEGAAFDHEID EN ODD

Een onzichtbaar dilemma

In mijn behandelpraktijk zie ik regelmatig kinderen en jongeren met kenmerken van (hoog)begaafdheid in combinatie met gedragsproblemen. Mijn eindproduct voor de RITHA-opleiding was daartegen om gericht op deze doelgroep. Juist omdat dit type gedragsproblemen vaak enkel in het licht van onvoldoende tegemoetkomen aan behoeften vanuit de hoogbegaafdheid wordt gezien.

Hoe worden deze kinderen over het hoofd gezien, hoe manifesteren hun gedragsproblemen zich en hoe kunnen ze het best ondersteund worden?

Wanneer we denken aan kinderen of jongeren met kenmerken van (hoog)begaafdheid, stellen mensen zich voor dat deze kinderen of jongeren snel en moeiteloos leren, goed presteren op school en uitblinken in diverse vakken. Hoewel dit in bepaalde situaties zeker klopt, is de realiteit echter regelmatig complexer. Veel begaafde kinderen ervaren uitdagingen

die minder zichtbaar zijn.^[1] In sommige gevallen is er naast de begaafdheid sprake van gedrag passend binnen een DSM-classificatie en dan wordt er gesproken over *twice-exceptional* of dubbel bijzonder.

De groep kinderen en jongeren waarbij er sprake is van dubbel bijzonderheid is heterogeen van aard. Er kan sprake zijn van kenmerken van (hoog-)begaafdheid in combinatie met gedrag passend binnen de classificatie

Autismespectrumstoornis (ASS), de classificatie Aandachtsdeficiëntie-/hyperactiviteitsstoornis in enige vorm (AD(H)D) of de classificatie Specifieke leerstoornis, waar dyslexie, dysorthografie en dyscalculie onder vallen. Gedragsproblemen in combinatie met begaafdheid wordt met enige regelmatig gezien in het licht van AD(H)D, maar veel vaker wordt aangegeven dat de gedragsproblemen voortkomen uit het onvoldoende tegemoetkomen aan de specifieke behoeften die het kind of de jongere vanuit zijn begaafdheid heeft.^[2] Als orthopedagoog-generalist kijk ik veel naar wat er vanuit interactie is ontstaan. Ik kan me dus goed vinden in ontwikkelingsproblematiek oplossen door behoeften in kaart te brengen en deze vervolgens samen met ouders en school tegemoet te komen. In sommige situaties is de (hoog)begaafdheid echter dermate lang niet gezien of niet erkend, dat de gedragsproblemen

OVER DE AUTEUR

Thijs van der Stam is een ervaren orthopedagoog-generalist met een eigen praktijk (Instituut van der Stam) in Enschede, waar hij zorg verleent binnen de basis-ggz. Met een brede focus op kinderen, jongeren, hun ouders en volwassenen biedt hij met zijn team een ruim scala aan ondersteuning. In april 2024 heeft hij de opleiding tot RITHA Specialist afgerond, waarmee hij zich verder specialiseerde in hoogbegaafdheid.

'ALS (HOOG)BEGAAFDHEID NIET ERKEND WORDT, KAN DIT LEIDEN TOT EEN NEGATIEF ZELFBEELD'

hardnekkiger van aard zijn geworden. Enkel aan de behoeften van (hoog-)begaafdheid tegemoetkomen helpt dan onvoldoende om het kind weer gelukkig tot ontwikkeling te krijgen.

OPSTANDIG GEDRAG

Een oppositionele-opstandige stoornis (ODD) is een DSM-classificatie die wordt gekenmerkt door een patroon van prikkelbaarheid, boosheid, wraakzucht, uitdagend en oppositioneel gedrag richting gezaghebbende personen zoals ouders en leraren. ^[4] Kinderen met gedrag passend in het beeld van ODD kunnen vaak vijandig en opstandig zijn, wat het moeilijk maakt voor hen om gezonde relaties op te bouwen en te onderhouden. De stoornis komt voor bij ongeveer 3 tot 5 procent van de kinderen, waarbij jongens vaker worden gediagnosticeerd

dan meisjes. ^[4] ODD kan een aanzienlijke invloed hebben op het dagelijks functioneren van een kind of jongere. De stoornis wordt vaak in verband gebracht met negatieve sociale interacties, zowel thuis als op school. ^[5] Kinderen met ODD hebben de neiging om regels te overtreden en vinden het moeilijk om zich aan autoriteit te onderwerpen, wat vaak leidt tot conflicten en straf. Als gevolg hiervan kunnen deze kinderen verstrikt raken in een vicieuze cirkel van negatief gedrag en negatieve reacties van hun

omgeving. Wanneer is er dan sprake van meer problematiek dan enkel het onvoldoende tegemoetkomen aan de behoeften van een kind of jongere met kenmerken van (hoog)begaafdheid? Vanuit de uitgevoerde literatuurstudie werd duidelijk dat er een aantal ontwikkelingspaden zijn die kunnen leiden tot de hardnekkige gedragsproblemen passend in het beeld van ODD. Het gaat hierbij om een asynchrone ontwikkeling, onderpresteren en een tekort aan positieve interacties met de omgeving. →

ISOLATIE EN FRUSTRATIE

Een veelvoorkomend aspect bij dubbel bijzondere kinderen is een asynchrone ontwikkeling, wat betekent dat hun cognitieve, emotionele en sociale ontwikkeling niet in hetzelfde tempo verloopt. Dit fenomeen is bijzonder relevant voor kinderen met zowel begaafdheid als ODD. Terwijl hun intellectuele capaciteiten hen ver vooruit doen lijken op hun leeftijdsgenoten, kunnen hun emotionele en sociale vaardigheden achterblijven, wat bijdraagt aan gevoelens van isolatie en frustratie. ^[6] Deze discrepantie kan leiden tot gedragsproblemen, prikkelbaarheid en koppigheid, hetgeen kenmerkend is voor ODD. ^[7] Hierdoor kunnen ze onterecht worden gezien als moeilijk of onhandelbaar, terwijl ze in werkelijkheid worstelen met hun eigen complexe binnenwereld. Als kinderen en jongeren te lang niet worden gezien en erkend op dit vlak, kunnen de gedragsproblemen hardnekkiger van aard worden. ^[8] Hiermee hebben ze langduriger effect op de ontwikkeling, waardoor er gesproken kan worden van gedrag passend binnen de classificatie ODD.

ONDERPRESTEREN

Onderpresteren bij hoogbegaafde kinderen is een veelbesproken onderwerp vanwege de diversiteit binnen deze groep. Nu blijkt het nog steeds een probleem. ^[9] Hoogbegaafde kinderen die goed presteren worden gemakkelijker herkend door leraren, wat hun welzijn bevordert. Als hoogbegaafdheid niet erkend wordt, kan dit leiden tot slecht passend onderwijs en een negatief zelfbeeld. ^[10] Kinderen en jongeren met gedrag passend binnen ODD kampen ook met schoolproblemen. Hun gedrag beïnvloedt de academische prestaties indirect door bijvoorbeeld niet-meewerkend gedrag. ^[11] Deze kinderen hebben vaak minder interesse in leren en presteren daardoor slechter. ^[12] In onderzoek is geconstateerd dat onderpresterende (hoog) begaafde kinderen en jongeren vaak

symptomen van AD(H)D vertoonden, zoals onoplettendheid thuis en op school. ^[13] Dit beïnvloedt ook andere factoren van onderpresteren, zoals zelfregulatie, motivatie en zelfeffectiviteit. Onderzoekers beschreven dat veel dubbel bijzondere leerlingen hun problematiek enigszins compenseren, wat een tijdige herkenning bemoeilijkt. ^[14] Deze leerlingen worden vaak pas geïdentificeerd wanneer er al problemen in de schoolomgeving zijn ontstaan. Hierdoor kunnen de gedragsproblemen al hardnekkiger van aard zijn geworden.

POSITIEVE INTERACTIES

Ecosysteem-moderatoren zoals ouders, familie en de schoolomgeving zijn van belang voor het positief ontwikkelen van kinderen en jongeren met kenmerken van (hoog)begaafdheid. ^[15] Onderzoek toont aan dat wanneer de omgeving negatief is, er meer prikkelbaarheid optreedt, wat leidt tot meer gedragsproblemen. ^[16] De oorsprong van gedrag dat past binnen de classificatie ODD ligt dan ook in de ontwikkeling van een negatief sociaalreferentiekader. ODD begint als een patroon van aangeleerd gedrag dat wordt beïnvloed door wederkerige negatieve interacties tussen een kind en ouders of leraren. Kinderen met gedrag passend bij ODD blijken gevoeliger voor beloningen en minder gevoelig voor straf. ^[17] Binnen schoolse settings gaat men bij

gedragsproblemen echter vaak over tot bijvoorbeeld buiten de klas plaatsen of werken, waardoor een kind zich buitengesloten voelt. Hiermee is het negatief sociaalreferentiekader bekrachtigd. Kinderen met kenmerken van (hoog)begaafdheid ervaren ook uitsluiting binnen de schoolomgeving, bijvoorbeeld door klasgenoten of door zich niet onderdeel te voelen van het schoolproces. ^[18] In thuissettingen wordt een negatief sociaalreferentiekader soms ook onbedoeld gevoed. Een autoritatieve opvoedstijl, die autonomie en gevoeligheid combineert, blijkt het best voor kinderen en jongeren met kenmerken van (hoog)begaafdheid. ^[19] Een verwaarlozende of autoritaire houding heeft daarentegen negatieve effecten op hun emotionele ontwikkeling. ^[20] Een opvoedstijl die zich kenmerkt door een té autoritaire attitude vanuit ouders kan leiden tot probleemgedrag passend bij ODD. ^[21]

ODD (H)ERKENNEN

Het kortstondig optreden van een asynchrone ontwikkeling, onderpresteren of een tekort aan positieve interacties met de omgeving, leidt niet onmiddellijk tot gedragingen die passen binnen de classificatie ODD, aangezien het een ontwikkelingsprobleem betreft. Het zou echter het begin kunnen zijn van deze ontwikkeling

**'ALLEEN TEGEMOETKOMEN
AAN DE BEHOEFTE VAN
HOOGBEGAAFDHEID IS NIET
ALTIJD VOLDOENDE'**

en wanneer specifieke behoeften gedurende een langere periode niet worden vervuld, kan het gedrag voortduren en verergeren. De huidige literatuur benadrukt dat gedragsproblemen passend bij ODD bij (hoog)begaafde kinderen soms meer is dan men van tevoren denkt en dat alleen voldoen aan de behoeften van hoogbegaafdheid niet altijd voldoende is. Nu ligt de valkuil van misdiagnose altijd op de loer, maar dat geldt net zo goed wanneer ODD te laat wordt gezien. Het is belangrijk om tijdig te screenen of het gedrag al voldoet aan ODD, zodat passende interventies kunnen worden ingezet. ^[23] Omgekeerd kan gedrag passend bij ODD de (hoog)begaafdheid maskeren, dus ook hierin moet een specialist goed kijken hoe het kind in elkaar steekt en wat de specifieke ontwikkelingsbehoeften zijn. ^[23]

Belangrijk is het bewustzijn dat wanneer een kind of jongere met kenmerken van (hoog)begaafdheid gedrag heeft ontwikkeld dat past bij ODD en het de drempel van ODD is gepasseerd, het enkel vervullen van de behoeften van hoogbegaafdheid onvoldoende is om het externaliserende gedrag te verminderen. Logischerwijs rijst dan de vraag:

wanneer is die drempel gepasseerd? Zodra er sprake is van structureel externaliserend gedrag, is het goed om na te gaan waardoor dit gedrag plaatsvindt. Hiervoor is het goed om bijvoorbeeld een dag(deel) lang te registreren middels een ABC-schema (*Antecedent, Behavior, Consequence*), oftewel noteer wat er gebeurt: welk gedrag laat het kind zien en welke gevolgen heeft dit gedrag. ^[24] Dit kan bijvoorbeeld een intern begeleider doen. Het is dan goed om na te gaan of er sprake is van incidenten en of er een patroon te zien is in het gedrag. Indien laatstgenoemde het geval is, is het goed om gesprekken met ouders aan te gaan over of dit gedrag thuis ook aan de orde is en of verdere diagnostiek wenselijk is om de bekrachtiger van het gedrag in kaart te brengen.

BIJSTUREN

Maar hoe ga je dan om met dit type gedragsproblemen? Het is goed om te bedenken dat mensen in het algemeen niet blij worden als kinderen dit type gedrag vertonen. Hierdoor kan men geïrriteerd op het kind reageren, wat de negatieve cyclus bij het kind bevestigt. Het kind wordt zelf echter ook niet blij van deze situaties, maar

durft niet altijd zijn verdriet te tonen. Het helpt dan om te bedenken dat het kind in kwestie van binnen huilt, en vraag je dan af wat je zou doen als het kind aan het huilen zou zijn. Hierdoor kom je op andere reacties die positiever en meer steunend van aard zijn, waarmee we het negatief sociaalreferentiekader wat kunnen bijsturen. Qua eventuele behandelaanpak is het goed om de psycho-educatieve interventies van hoogbegaafdheid te verbreden en ook rekening te houden met sociale en emotionele kwesties, evenals achtergrond en familie. ^[25,26] Specifiek voor gedrag dat past bij ODD is het goed om te focussen op het stabiliseren van het interpersoonlijk functioneren binnen de relaties tussen het kind en zijn ouders en leraren. ●

REFERENTIES

Bekijk de referenties via de QR-code

